

ellenőrzési rendszernek egy olyan országos nyilvántartáson kell alapulnia, amely előállítói és tárgykörük szerint osztályozza a különböző tájékoztatási produktumokat. Ha létrejön ez az országos nyilvántartási rendszer, akkor ennek a feladata lesz az egyes ipari és kereskedelmi tájékoztatási szolgáltatások összehasonlító értékelése a technológiai paraméterek, az árak, az eladási feltételek, a piaci hozzáférhetőség, a garanciális rendszer stb. alapján.

A jelenlegi tájékoztatási szolgáltatások javítására, továbbfejlesztésére, illetve az újabbak létrehozásának elősegítésére ösztönözni kell a francia tájékoztatási iparba történő beruházásokat. Ehhez az eddiginél hatékonyabban kell kihasználni mindazokat az eszközöket, amelyek akár Franciaország, akár pedig az EGK vonatkozásában adva vannak. Az ösztönzéssel függ össze a postai és telematikai díjszabások rohamos emelkedésének a megfékezése, valamint színvonalas, sokoldalú marketing bevezetése is.

E célok megvalósítása nehéz és bonyolult feladat. A célok természetéből következik, hogy realizálásuk nem várható el egyoldalúan sem az államigazgatás felelős szerveitől, sem az állami vagy magánszektorhoz tartozó vállalatoktól. Ezért a felméréseket végző munkacsoport azt javasolta a francia ipari

és kereskedelmi tájékoztatás fejlesztésében érdekelt partnereknek, hogy mielőbb alakítsák meg a *Francia Tájékoztatási Ipari Szövetséget (FFII = Fédération Française des Industries de l'Information)*. A létrehozandó FFII nemcsak az országos problémák megoldásában játszhatna főszerepet, de nemzetközi viszonylatban is — elsősorban az EGK keretei között — eredményesen szolgálhatná a francia tájékoztatási ipar érdekeit.

Jelenleg még nagyon kevés országban állapítható meg, hogy milyen mértékben növeli a nemzeti jövedelmet a tájékoztatási ipar termelése; Franciaország sem képes becslésekbe bocsátkozni. A tájékoztatási ipar termelésének hiteles statisztikai értékelése mindenképpen csak nemzetközi összehasonlításban oldható meg. A munkacsoport javasolta a *Tájékoztatási Ipar Gazdasági Irodájának (OEII = Observatoire Economique de l'Industrie de l'Information)* létrehozását is.

/DURAND, A.: Réalité et perspectives de développement de l'industrie de l'information française. = Documentaliste, 23. köt. 2. sz. 1986. p. 47—52./

(Sebestyén György)

Könyvtárhasználati díj: szembe kell nézni a valósággal

Dee Garrison a könyvtárosi hivatás történetének áttekintése kapcsán megjegyzi, hogy a könyvtárosok a túlzásba vitt moralizmus művészetének mesterei [1]. Bár megjegyzése eredetileg *Melvil Dewey*-t és kortársait veszi célba, számos példa igazolja, hogy ma sem vesztette el teljesen értelmét. A túlzott önzetlenségről tanúskodó kijelentések a könyvtárosok eredményei és igénybejelentései közötti szakadékot mélyítik, s ez politikai és társadalmi értelemben egyaránt a szakma kárára válik.

Szakmai vitákon — melyekben a könyvtárosok gyakran késhegyre menő küzdelmet folytatnak a külvilág számára közömbös kérdésekről, s a valóban fontos és jelentős témákról magától értetődőnek vélt filozófiával, nem pedig előzetes vizsgálatok alapján nyilvánítanak véleményt — az egyik legtöbb szenvedélyt felkavaró téma a könyvtárhasználati díjak problémája. A díjak bevezetése ellen általában két érvet hangoztatnak.

Az egyik szerint a hagyományos könyvtári szolgáltatások térítés ellenében való nyújtása a társadalom szegényebb rétegeinek érdekeit sértené, korlátozná a hozzáférésüket az információkhoz. Ez az érv számos ellentmondást tartalmaz. Nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy éppen a társadalom legszegényebb rétegei tódulnának a könyvtárakba, sőt a vizsgálatok szerint éppen ennek az ellenkezője az igaz. A tipikus könyvtárlátogató a középosztály jómódú tagjai közül kerül ki. Ezért a közkönyvtárak jelenlegi finanszírozási és működési rendjük következtében tulajdonképpen jövedelemátcsoportosítást idéznek elő a társadalom tehetősebb rétegeinek javára és a szegényebbek kárára.

A másik érv azon alapul, hogy a könyvtárak a társadalom egészének szempontjából nyújtanak értékes szolgáltatásokat. A könyvtárak oktatási, demokratikus és információs előnyeit taglaló állásponthoz gyakran alkalmazzák a térítési díjak bevezetését meggátolni kívánó intézkedések alátámasztására.

A hatékony elosztás

Az erőforrások hatékony elosztásának koncepcióját a (polgári — A ref.) közgazdászok gyakorta használják fel az állam gazdasági életbe való beavatkozásának indokolásakor. A könyvtárak állami finanszírozása melletti érvek is a hatékony elosztás fogalmán alapulnak. E fogalmat négy kategóriára — közületi javak, externáliák (külső gazdasági hatások), "járandóságok", volumenhozadék — lehet osztani. Ezek vizsgálatával megállapítható, hogy egy-egy adott szolgáltatás teljes vagy részleges finanszírozásban részesüljön-e, vagy egyáltalán ne kapjon állami támogatást. Az állami beavatkozás általában akkor indokolt, ha a piac önmagában nem képes az adott szolgáltatás nyújtására.

A *közületi javak* azok, amelyek a magángazdaság területén nem cserélhetőek gazdaságosan, hatékonyan. *Externáliákról* akkor lehet beszélni, ha az adott termékek vagy szolgáltatások nem csupán az egyén, hanem a társadalom számára is hasznosak. A "járandóságok" jelen esetben azok a termékek vagy szolgáltatások, amelyeket a társadalom az egyén javára nyújt. *Volumenhozadékról* akkor van szó, ha az adott szolgáltatás előállításának egységköltsége a szolgáltatás igénybevételének növekedésével csökken. A könyvtárak pl. közületi javakat hoznak létre, amikor megőrzési vagy kulturális funkcióik valamelyikét teljesítik. Nem nevezhetőek azonban tisztán közületi javaknak a könyvtári szolgáltatások abban az értelemben, ahogy a tűzoltóság vagy a rendőrség szolgáltatásai. Noha "külső gazdaságossági hatásokat" könyvtárak is kifejtenek pl. az oktatásban betöltött szerepükkel, ezek a hatások nem kvantifikálhatóak, s kevéssé alkalmasak a finanszírozási igények kézzelfogható megalapozására. Hasonló a helyzet a "járandóságok" összefüggésében, ill. a volumenhozadék kérdésével kapcsolatban is. Akár könyvtáros, akár közgazdász nyilvánít véleményt a könyvtárak állami finanszírozásának kérdésében, nincs kétség afelől, hogy a könyvtárakat társadalmilag hasznosnak tartják oktatási, információs és archiváló funkcióik kiteljesítése során. A könyvtári szolgáltatások rekreációs szempontja azonban már nehezen sorolható a közületi javak kategóriájába. Ésszerű tehát azt feltételezni, hogy a könyvtáraknak jelentős mértékű állami támogatásra van szükségük, de összes ráfordításaikat nem fedezhetik pusztán állami forrásokból.

A használat mértékének "rejtélyei"

Ha az átlagos könyvtárhasználó a jómódú középosztályhoz tartozók közül kerül ki, s a rendszer az ő

érdekeit szolgálja, miért nem nagyobb arányú a használata? A használata szabályozási mechanizmusa elsősorban az időtényezőn keresztül érvényesül. A potenciális könyvtárhasználónak ma az egyik legértékesebb "tulajdona" az idő, s mivel a könyvtáraknak ma nincs elegendő erőforrásuk ahhoz, hogy minden igényt gyorsan kielégítsenek, voltaképpen akaratlanul is az adót alkalmazzák a kereslet korlátozására. Ha az idő hiánya vagy az idő értéke meggátolja a társadalom tehetősebb tagjait a közkönyvtárak használatában, ez egyben azt is jelenti, hogy a könyvtárak felhasználói köre nem növekszik túlzott mértékben. Azok számára, akiknek az idő értéke több a pénznél, a felhasználói díj bevezetése tökéletesen elfogadható, feltéve hogy a megfelelő könyvtári szolgáltatásokat ésszerű idő alatt vehetik igénybe.

Az idő — a könyvtári szolgáltatások igénybevételét szabályozó tényezők közül — első pillantásra társadalmilag a legelfogadhatóbbnak tűnik, mivel a szegényebb rétegeknek több lehet az idejük, mint a pénzük. Ha azonban az időt részesítik előnyben a könyvtárosok, ezzel fő felhasználói rétegükkel szemben kell diszkriminációt alkalmazniuk. Emellett a könyvtárhasználati díjak által megnövelt bevételek segítségével a szolgáltatások színvonala javítható, s ha ezáltal csökken a kívánt szolgáltatáshoz való hozzájutás ideje, növekszik a felhasználók köre is. Az időtényező szerepének mérséklését célzó használati díjak kedvezően befolyásolhatják a kívánt szolgáltatások és a pénzügyi erőforrások között jelenleg fennálló aránytalanságot.

A kanadai tapasztalatok

Kanadában a közkönyvtárak létrehozása és működtetése a tartományok felelőssége. Az alkotmányos jogi előírások könyvtárakról nem, csak az oktatásról szólnak explicit módon, ugyanakkor a tartományi szintű jogi előírások az esetek zömében előírják a központi tartományi könyvtár és a regionális könyvtári szolgáltatások létrehozását, igaz, nem kötelezően. A közművelődési könyvtárak léte tehát nem annyira a tartományi hatóságok intézkedéseiben, mint inkább olyan befolyásos egyéneken múlik, akik felismerik a közkönyvtárak közösségi értékét és a helyi hatóságoknál eljárnak az ilyen könyvtárak létrehozása érdekében. Végző soron a helyi hatóságok hozzák létre a közkönyvtárakat, s fenntartásuk fő forrását a helyi adóbevételek — főként vagyon- és ingatlanadók — képezik. (1981-ben a közkönyvtárak fenntartására fordított összegeknek több mint kétharmada származott ilyen adóbevételből.)

Ugyanakkor az említett adótípus az egyik legelentmondásosabbnak ítélt közteherviselési forma Kanadában. Mindenekelőtt regresszív jellegű (az alacsonyabb jövedelműekre viszonylag nagyobb terhet ró, mint a magasabb jövedelműekre), rugalmatlan (csak hosszadalmas és költséges eljárással módosítható), s nem kapcsolódik a közteherviselésből fakadó előnyökhöz. (Ez egyebek között azt is jelenti, hogy az adót akkor is ki kell fizetni, ha az adóköteles egyáltalán nem veszi igénybe a nyilvános könyvtári szolgáltatásokat.)

A tipikus könyvtárhasználó

Egy vizsgálat [2] szerint:

- ◆ "a magasabb végzettségűek között nagyobb valószínűséggel lehet könyvtárhasználókat találni,
- ◆ a szakképzettséget igénylő vagy magasabb szintű állások betöltői között ugyancsak nagyobb valószínűséggel lehet könyvtárhasználókat találni,
- ◆ a jövedelmek növekedésével növekszik a könyvtárhasználók százalékos aránya,
- ◆ általánosságban egész Kanadára nézve igaz, hogy az idősebbek és az alacsonyabb végzettségűek, ill. az alacsonyabb szintű szakmai eredményeket elérők veszik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat".

Mindezekből az is következik, hogy ha a közkönyvtárakat jelentős mértékben az ingatlan- és a vagyoadókból származó állami bevételekből finanszírozzák, ha az ingatlanadó amúgy is az alacsony jövedelmű rétegekkel szemben diszkriminál, s ha a könyvtárlátogatók között többségben vannak a jómódú, képzett emberek, akkor a társadalom szegényebb tagjai túlzott mértékben támogatnak egy olyan intézményt, amelynek használói a gazdagabb rétegek képviselői közül kerülnek ki. A méltánytalan adórendszer és az egyenlőtlen könyvtárhasználat kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozására a könyvtárhasználati díj bevezetése jó eszköz lehet.

Kanada jelenlegi gazdasági gondjai hosszú távon azt is jelentik, hogy a könyvtáraknak továbbra is költségvetési problémákkal kell szembenézniük, következésképpen mérlegelhetik a használati díjak bevezetését a szolgáltatások megfelelő színvonalá-

nak biztosítása érdekében. Összhangban a helyi hatóságok törekvéseivel, a szükséges pénzügyi erőforrásoknak mintegy 10%-át kellene a könyvtárakban felhasználói díjakból, azaz meghatározott szolgáltatások és termékek értékesítéséből fedezni. A könyvtárak jelentős része egyébként már ma is díjat számít fel különböző olyan szolgáltatásokért, mint a gyorsmásolat-készítés, filmkölcsonzés, online információkeresés stb.

Semmi sem indokolja, hogy a díjak megállapítását egyformán végezzék az érintett intézmények, célszerű, hogy a könyvtárak egyéni prioritásai és gyakorlati igények alapján szabják meg a díjakat. Ha a specifikus szolgáltatások elkülöníthetők, és a megfelelő ár megállapítható, ill. a díj behajtásának költsége nem haladja meg a díj összegét, a felhasználói díjat be lehet vezetni. Az egyetemi könyvtárak ma már felszámítják a könyvtárközi kölcsönzések felmerülő adminisztratív költségeket. S miért kellene olyan termékeket, mint pl. a bibliográfiák, ingyen adni a felhasználóknak? A korlátozott erőforrások körülményei között a nem hagyományos szolgáltatások bevezetése sem lehet ingyenes. Sőt, e feltételek még olyan szolgáltatások díjazással való rendelkezésre bocsátás is megkívánhatják, mint pl. a vasárnapi nyitvatartás.

Ha a könyvtárak valóban az információ igazi közreadóivá kívánnak válni, felhasználói díjakat kell megállapítaniuk. A használati díjak ellenében nyújtott információs szolgáltatások segítségével lehetnek csak valódi vetélytársai a kereskedelmi alapon működő információs szervezeteknek.

Irodalom

- [1] GARRISON, D.: *Apostles of culture: the public librarian and American society, 1876–1920*. New York, 1979. The Free Press 167 p.
- [2] *Project progress: a study of Canadian public libraries*. Ottawa, 1981. Canadian Library Association. p. 81–82, 94.

/SKRZESZEWSKI, S.: *User fees: the time has come to face the issue*. = *Canadian Library Journal*, 42. köt. 3. sz. 1985. p. 137–141./

(Hegedűs Péter)